

РЕАЛІЗАЦІЯ ІДЕАЛУ СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ В УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Право України: юридичний журнал.- 2001.- №2.- С. 47-53.

Прийняття Верховною Радою 28 червня 1996 р. нової Конституції України дало підставу говорити про завершення початкового етапу становлення демократичної, соціальної, правової держави й про початок переходу до наступного періоду — «втління принципів та норм Конституції у реальне життя суспільства і держави, в життя кожної конкретної людини, що живе в Україні»[1]. Проте ідеальне далеко не завжди збігається з реальністю. Через деякий час після прийняття Конституції з новою гостротою виникла суперечність між продекларованими нормами та реальною можливістю і бажанням їхнього втілення. Йдеться, насамперед, про тричленну вербальну конструкцію «демократична, соціальна, правова держава», досягнення якої й досі залишається політичним ідеалом. Які ж креативні та рецепційні можливості реалізації ідеалу соціально-правової держави у нашому суспільстві?

Щодо політичного ідеалу слово рецепція (від лат. *receptio* — «прийняття») можна пояснити як запозичення, добір, переробка, засвоєння суспільною свідомістю різних моделей політичного ідеалу або його конструктивних параметрів, вироблених історією. Але утопічний характер багатьох соціальних проектів минулого полягав у тому, що суспільству нав'язували готові, далекі йому моделі, які воно заперечувало. Як зазначає В.Бабкін, «нашій суспільній науці, в тому числі й правознавству, незважаючи на проголошення української держави соціальною, бракує розроблення її концепції, усвідомлення значення гуманізації суспільства, забезпечення людського виміру політики і права».

Поняття правової держави містить ідеал правової норми як відображення належного майбутнього правового регулювання. Вона фіксує немов би дальній план належного. У свою чергу найближче належне виявляється в третій стороні ідеалу: тут виробляються уявлення про те, як жити і поводитися людям у конкретних життєвих ситуаціях, щоб не порушувати існуючих норм права. Дійсне розглядається крізь призму обов'язкового, належного відображення юридичних законів. Виділене в трьох зазначених аспектах дає цілісний правовий ідеал. І якщо це стверджується, то лише тому, що насправді правову державу поки ще ніким і ніде не побудовано

(хоча і проголошено), а виходить: вона для нас є ідеальною. На реальному шляху до реалізації цього ідеалу існує багато перешкод як матеріального, так і духовного характеру, котрі ще слід подолати.

Насамперед, у теоретичному аспекті необхідно, на мій погляд, ще розробляти наукове розуміння правової держави і громадянського суспільства (сьогодні фактично ці дві категорії, зазвичай, вживаються разом). Такі поняття як «суспільство» і «держава» пройшли тривалий період еволюції сутнісного тлумачення. І якщо нині йти від все ще «звичного» для нас ленінського визначення держави, у якому вона виступає «машиною для підтримання панування одного класу над іншим» або «дрюком», то з практичної точки зору до істинного розуміння соціально-правової держави зовсім не наблизимося. У будь-якому разі зрозуміло, що звести сьогодні розуміння держави тільки до її класової природи неправомірно. Перехід до держави зазначеного типу можливий лише за умови здійснення системної стратегії реформ, яка пов'язує в цілісний комплекс рух до соціального ринкового господарства, громадянського суспільства, правової держави з цілеспрямованим формуванням інститутів соціальної держави[4].

З іншого боку, труднощі формування правової держави в тому, що цей ідеал належить до традиції західноєвропейського лібералізму і механічно не може бути перенесений у нашу маргінальну політичну і правову культуру. Справа в тому, що в історичній перспективі зміст, вкладений у розуміння соціально-правової держави, змінився настільки, що може йтися, навіть, про протилежність у його трактуваннях. І, як виявилось сьогодні, правову державу ми сприймали і сприймаємо абстрактно, у всякому разі, кожний розуміє її по-своєму. Розрив між

[1] Медведчук В.В. Конституційний процес в Україні і організація державної влади та місцевого самоврядування. — К., 1996. — С. 3.

[2] Корнієнко В. Еволюція політичного ідеалу (від плюралізму до синтезуючої єдності). -Вінниця, 1999.

[3] Б а б к і н В.Д. Соціальна держава та захист прав людини // Правова держава. Щорічник наукових праць. - Вип. 9. - К, 1998. - С. 3.

[4] Милецкий В.П. Российская модернизация: предпосылки и перспективы эволюции социального государства. — СПб., 1997. — С. 91—92.

бажаним ідеалом і суспільно-політичною реальністю одержав у політико-правовій літературі назву «уявного конституціоналізму». Це і знайшло відображення у ст. 1 Конституції України.

Ще одна складова і конституційного положення, і політичного ідеалу — це «соціальна держава», що також потребує особливої уваги дослідників. «Поряд з недостатнім рівнем дослідження даної проблеми,— зазначає В.Горбатенко,— до усвідомлення сутнісних характеристик соціальної держави спонукає потреба реанімації ліберально-демократичної реформи в Україні через наповнення її соціальним змістом» .

Термін «соціальна держава» введено ще в 1850 р. Лоренцом фон Штайном. Однак його активне теоретичне розроблення почалося у першій половині ХХ ст. переважно в німецькій літературі. Остаточно в значенні політико-правової концепції поняття «соціальна держава» увійшло в наукову літературу після його фіксації в Конституції ФРН 1949 р. На визначення сутності соціальної держави вирішально вплинули праці таких вчених, як: Ф.Нойман, Г.Хафферкамп, Г.Хартвіг, В.Абендрот та інших.

У загальному розумінні соціальна держава визначається як така, що прагне до забезпечення кожному громадянину гідних умов існування, соціальної захищеності, співучасті в управлінні виробництвом, а в ідеалі приблизно однакових життєвих шансів, можливостей для самореалізації особистості. Ще Ф.Хайек називав слово «соціальний» «словом-ласкою». Він писав, що подібно ласці, що висмоктує пташині яйця й не залишає при цьому видимих слідів, такі слова позбавляють змісту будь-який термін, що вони випереджають. Словом «соціальний» зловживають в усьому світі, проте до крайніх форм це дійшло в Західній Німеччині, де Конституція 1949 р. містила вираз «соціальна правова держава», звідки почало поширюватися поняття «соціальна ринкова економіка». Ф.Хайек помічає, що словом «соціальний» частіше за все прагнуть лише підсолодити пігулку і вживають сполучення «соціальна держава» там, де насправді потрібно було б вжити термін «добррозичлива деспотія» .

Мабуть, і сьогодні слід погодитися з Ф.Хайєком щодо зловживання терміном «соціальний», під котрим часто підсвідоме розуміють усе, що пов'язано із зменшенням або усуненням розбіжностей у прибутках між різними групами населення. Але одночасно мало хто замислюється над тим, яким шляхом таке зменшення або усунення можливе, і, головне, до чого призведе на практиці. З одного боку, негативні історичні уроки побудови суспільства на підставі соціального ідеалу розподільної справедливості сьогодні добре відомі, щоб проходити їх знову. Однак глибоке усвідомлення основних напрямів втілення зазначеного ідеалу в практику політичного і правового реформування

українського суспільства передбачає необхідність систематизації наявного досвіду з урахуванням вітчизняної специфіки.

Наступна проблема, яка потребує теоретичного переусвідомлення, як видається, це співвідношення сутності правової держави і громадянського суспільства. Вона набуває не аби якого практичного значення. Громадянське суспільство -- це сукупність окремих, не залежних особистостей (кожна з яких має свої власні потреби, приватний інтерес), у якій виокремлюються групи громадян на різноманітних засадах єднання, створюючи відповідні самоврядні угруповання. Осередки громадянського суспільства створюються для захисту власних, приватних інтересів окремих — не залежних один від одного — людей, тобто громадян. Єдине, що їх пов'язує, — це необхідність дотримуватися моральних та правових норм, правові й культурні обмеження. Але сьогодні центральною проблемою політичної думки держав Східної Європи є конфлікт між громадянським суспільством і державою.

Якщо говорити про основи цього конфлікту, то слід пригадати, що, починаючи з Арістотеля і до середини XVIII ст., громадянське суспільство розумілося просто як об'єднання громадян, що підпорядковувалося певній політичній владі, як правило, у формі аристократії або монархії.

Громадянське суспільство розумілося винятково як політичне утворення. Отже, воно виступало синонімом поняття форми правління або держави, тобто, даний термін був набагато вужчим за сучасне: тут припускалися такі відносини між людьми, що регулювалися за допомогою політики. У результаті цього з'явилося таке поняття як «політичне суспільство».

Для нового часу характерно інше розуміння громадянського суспільства і соціально-правової держави: вона у цей період розглядається як суспільство буржуазних приватних власників, вільне від політичного регулювання і державного втручання, де на місце політичного панування людини над людиною підводяться, відповідно до принципу свободи особистості і власності, відносини панування людини над речами. З другої половини XVIII ст. відбувається формування ще одного розуміння громадянського суспільства, що багато в чому пов'язано з теорією природного права епохи Просвітництва і Французької буржуазної революції. Найбільш ємне трактування його міститься в головних гаслах Французької революції: «Свобода», «Рівність»,

[3] Горбатенко В.П. Стратегія модернізації суспільства: Україна і світ на зламі тисячоліть. — К., 1999. - С. 144-145.

[6] Х а й е к Ф. Пагубная самонадеянность. Ошибки социализма. — М., 1992. — С. 201.

«Братерство». Таке розуміння виключає уявлення про владу людини над людиною як спосіб регулювання соціальних відносин. Ця ліберальна концепція громадянського суспільства і лежить в основі сучасної його теорії.

Чи можна застосувати її для сучасного періоду державного будівництва? Як певну форму прояву політичного ідеалу, можливо. Проте відомі західні політологи Е.Каменскі, Д.Ловель, В.Малін, А.Тей та інші вважають, що становлення громадянського суспільства, пов'язане з розвитком ринкових відносин, неминуче призведе до нерозуміння і, навіть, протидії з боку громадян, оскільки наслідком його стануть зростання соціальної й економічної нерівності, спекуляції, ламання традицій та інші обставини, що не будуть сприйняті громадянами. Тому ці дослідники звертають увагу на ті проблеми, від успішного вирішення яких буде залежати можливість формування громадянського суспільства, у тому числі й в умовах сучасної України: розвиток демократії, загальної і політичної культури, механізму функціонування владних відносин, формування ринкових відносин. Р.Дарендорф застерігав, що громадянське суспільство ніхто не будував, воно розвивається самостійно, а завдання держави в тому, щоб створити для цього відповідні умови. Проблема, навіть, формулюється гранично чітко: громадянське суспільство або держава[11].

Слушним видається зауваження Є.Бистрицького: «Сьогодні зрозуміло, чому ідеали громадянського суспільства так різко протиставляються національній ідеї. Коли стверджують, що єдиний сенс національної ідеї полягає у творенні України для всіх громадян, України як правової держави, як загальної громадянської держави, йдеться, насамперед, про утвердження норм та цінностей правової організації політичної сув'язі людей в кордонах України. Політичну організацію нації ототожнюють з правовими відносинами, що мають суто раціональну, універсально-формальну основу, в дотриманні якої й полягає головна функція держави, державної машини, всього корпусу державної влади. На цій основі зароджується мрійництво про правову організацію нашого дезорганізованого суспільства, про правову — некорумповану — владу, некримінальну економіку тощо. Але якщо вирішувати питання про найглибшу основу згуртування людей у політичну цілісність нації лише на засадах ідеї громадянського суспільства, висновки не будуть втішні. Адже сама концепція громадянського суспільства також ґрунтується на певних уявленнях про засади людського співжиття. Це визнані, тобто вже легітимні, норми права, правові уявлення, що їх поділяє вся спільнота. Сенс наголосу на ідеалах громадянського суспільства у своєрідному післяполітичному утвердженні суспільної єдності, в

ототожненні політичної організації та правової спільноти — або, інакше кажучи, ототожненні політики та права» [12].

Звідси випливає, що громадянське суспільство як явище, що відбиває суму всіх не політичних відносин і структур (економічних, соціальних, духовно-моральних, сімейних, національних тощо), котрі існують у реальному житті, не зобов'язане співробітничати з державою і бути невідчуженим від неї як сили, що стоїть над ним. З позиції політичного ідеалу держава повинна базуватися на громадянському суспільстві, а не домінувати над ним. І це за умови, коли права людини і громадянина розглядаються як цінність, а їхня гарантія як одна з головних соціально-політичних функцій соціально-правової держави.

Слушне та актуальне, на мій погляд, також зауваження Х.Харта, котрий вважає, що не можна обминути важливу проблему співвідношення між правом і мораллю, а тим більше сьогодні, коли йдеться про розбудову соціально-правової держави. Існує багато різноманітних видів відносин між правом та мораллю, і немає нічого, що можна з користю виокремити для дослідження як єдине, визначене відношення між ними [13].

Дійсно, не можна серйозно заперечувати проти того, що розвиток права завжди й скрізь зазнавав глибокого впливу як зі сторони звичайної моралі та ідеалів окремих соціальних груп, так і з боку різних форм освіченої моральної критики, до якої вдавалися люди, чий моральний світогляд був ширшим за прийняту на той час мораль. Однак цю істину можна неправомірно

[7] П у л Р.А. Человек и гражданское общество в истории социальной мысли // Социолог, исследования. - 1991. - № 9. - С. 125-138.

[8] Одинцова А.В. Гражданское общество: прошлое, настоящее и будущее // Социально-полит науки. -- 1991. — № 12; С м о л ь к о в В.Г. Формирование гражданского общества // Социально-полит, исследования. — 1991. — Сер. 12. — № 4. — С. 26—35.

[9] The transition from socialism. State and civil Society in the USSR. — Melbyme, 1991.

[10] Дарендорф Р. Дорога к свободе: демократизация и ее проблемы в Восточной Европе // Вопросы философии. — 1990. — № 9. — С. 44.

[11] Тихомиров Ю.А. Законы формирования гражданского общества // Сов. гос. и право. -1991. — № 8. — С. 24—32; Т р о ш к и н Е.И. Коллективизм или гражданское общество // Социолог, исследования. — 1991. — № 7. — С. 54—64.

[12] Бистрицький Є.К. Національна ідея, громадянське суспільство, політична нація // Українська державність у ХХ столітті: історико-політологічний аналіз. — К., 1996. — С. 333—334.

[13] Х а р т Х.Л. Концепція права. — К., 1998. — С. 183.

вважати за виправдання іншої пропозиції, а саме: правова система повинна виявляти певну специфічну узгодженість з мораллю чи справедливістю або ґрунтуватися на поширеному переконанні в існуванні морального обов'язку підкорятися їй. З іншого боку, хоча дана пропозиція може бути в якомусь сенсі слухною, з неї не випливає, що критерії юридичної чинності окремих законів тієї чи іншої правової системи мають містити явні чи приховані посилання на мораль або справедливість.

У практичному ж аспекті для відносного досягнення ідеалу соціально-правової держави при всіх цілеспрямованих зусиллях, мабуть, треба десятиліття, перш ніж вдасться створити щось схоже на ефективно чинну соціально-правову державу, що з'являється не на порожньому місці й не в результаті прийняття пакета законів. Спроба реалізації цього ідеалу уже відбувалася, але на рівні механічного поєднання «соціалізму» із «соціально-правовою державою», що призвело до розпаду СРСР, загострення міжнаціональних протиріч, посилення сепаратистських тенденцій у створених на його території державних об'єднаннях, до економічної кризи та зростання злочинності. Багато політичних рішень, що приймалися після 1985 р., об'єктивно не сприяли розв'язанню протиріч, а, навпаки, ще більше їх загострювали.

У якій же відносній формі може бути на практиці виражений ідеал соціально-правової держави? В.Якушик, наприклад, виділяє такі концепції соціально-правової держави і відповідні їм теоретично і реально функціонуючі моделі політичного устрою:

- консервативно-демократичні, для яких властивий захист інститутів політичної демократії і ринкового господарства при обґрунтуванні необхідності зберігання мінімальної ролі держави в регулюванні відносин соціально-економічного характеру;
- соціал-демократичні, що припускають ширший спектр соціально-економічних прав і свобод громадян, які приділяють більше уваги проблемам розвитку безпосередньої демократії і висувають ідеї соціалізму як альтернативу капіталізму;
- ліворадикальні, що припускають зберігання тих або інших інститутів авторитарної або автократичної влади в перехідний період, а також або цілком, або значною мірою заперечують цінність механізмів ринкового господарства;

— праворадикальна — фашистські, нацистські тощо, яким властивий захист автократичної, тоталітарної влади як соціально-політичного ідеалу;

— традиціоналістські — національно-консервативні, номенклатурно-консервативні тощо, що забезпечують зберігання застійних інститутів недемократичної влади.

Узагальнюючи положення різноманітних концепцій соціально-правової держави, можна виявити і такі принципи її побудови: недопущення державою анархії в суспільних відносинах; сваволі з боку держави і переважання в її діяльності методів нормативного регулювання суспільних відносин; обов'язкове оформлення державної сваволі у правову форму шляхом здійснення діяльності держави на основі чинних законів, що мають, з погляду держави, вищу юридичну чинність[14]. Отже, принциповий характер функціонування правової держави в сучасних умовах має не стільки давня ідея підпорядкування держави праву, скільки питання про характер самого права. Мається на увазі те, що «неправових» держав не буває взагалі. У будь-якій державі наявні певні закони, у тому числі й в тоталітарній. Однак якщо для правової держави в її демократичному розумінні головним є суверенність народу як єдиного джерела влади, підпорядкованість держави суспільству, пріоритет права, то в тоталітарних умовах вона сама виступає джерелом права і влади[15].

Наведені концепції різних типів правової держави є своєрідним віялом політичних ідеалів, що можуть формуватися, виходячи із стану суспільної свідомості, політичної культури суспільства, ментальності нації, тощо. Це віяло, цілком ймовірно, може бути розкрите ще ширше за рахунок екстраполяції в майбутнє тих або інших уявлень про розвиток сучасних суспільств і можливості виникнення нових типів цивілізацій. Водночас не можна виключати сьогодні утопічні моделі організації і функціонування управлінських структур, що здаються утопічними. До даної проблеми може бути включений й історичний досвід демократичних політичних систем античного світу, середньовіччя, деяких режимів «просвітительського абсолютизму» і «просвітительських аристократій», а також ряд інших моделей політико-правового устрою.

З іншого боку, Україна сьогодні зіштовхується з такими серйозними труднощами економічного і соціального порядку, котрі за певних умов можуть змінити загальний напрям розвитку української держави в бік, протилежний реалізації її ідеалу соціально-правової держави.

По-перше, зрозуміло, що в умовах хаосу побудувати соціально-правову державу неможливо, як не можна «вивести» політику без економіки. З іншого боку, відомі приклади з історії, коли диктаторські режими виводили країну в ранг економічно розвинутих держав із занепаду (Франко, Гітлер, Піночет). Та й у цілому досвід історії свідчить, що з надзвичайних соціаль-

[14] Я к у ш и к В. Проблемы типологии правового государства // Философ, и социолог, мысль. — 1993. - № 9. - С. 179.

[15] Горбатенко В.П. Вказ. праця. — С. 149.

но-економічних ситуацій фактично жодна країна не виходила за допомогою демократії. Остання не вирішить це завдання, навіть якщо буде ідеально демократичною державою. Звичайно, можна бути злидєнними і при демократії, але бути нужденними і рабами стократ гірше! Проте не можна виключати і такого варіанта, що з економічної кризи можна виходити і без демократії.

Однак, якщо йдеться про втілення ідеалу демократичної соціально-правової держави без цих сумних умовностей, то необхідно враховувати, очевидно, обов'язкову наявність трьох основних елементів: демократії (як форму політичного режиму, підкріплену високим добробутом громадян), законність і соціальну справедливість (принаймні, з юридичної точки зору).

По-друге, проголошення соціально-правової держави в Україні можливе, на мій погляд, після ліквідації «хибних» моментів: суперечностей законів і суверенітетів; низької правової культури населення, у котрого, як і раніше, немає справжніх потреб у правових знаннях: зростання злочинності, що набула якісно нового характеру, а українська мафія займає одне з провідних місць у Європі за впливом і прибутками.

По-третє, на шляху наближення до ідеалу соціально-правової держави в Україні, очевидно, повинні змінитися відносини між державою й особистістю: потрібно формувати психологію громадянина, а не підданого. Ідеал соціально-правової держави постав як необхідність подолання взаємного відчуження особистості й держави, держави й суспільства. Держава зобов'язана виступати гарантом природних прав людини, властивих їй споконвічне, а не ставити її у позицію «дам» або «не дам». Це передбачає постійне й неухильне слідування певним принципам побудови й діяльності держави означеного типу. До таких принципів, на думку В. Мілецького, належать: відкритість державної влади, її демократизм і лібералізм, прихильність до громадянського миру і соціальної злагоди, соціальної

справедливості й солідаризму, нарешті, здійснення адресного соціального захисту населення через гарантоване соціальне забезпечення, стабільні соціальні виплати та багато іншого .

До найважливіших принципів підтримання гармонійних відносин між громадянами і державою, які сприяють наповненню функціонування державного механізму соціальним змістом, належать принципи солідарності й субсидіарності. Солідарність передбачає єдність та цілеспрямоване об'єднання різних груп і верств суспільства довкола основних, визначених державою цілей і цінностей, як поточних, такі на довгострокову перспективу. Ідея солідарності ґрунтується на допомозі сильніших слабшим, на обопільній підтримці та взаємних обов'язках громадян перед державою та один перед одним. Слідування названим принципам зумовлює виникнення нової якості державної влади і політичних інститутів, які від відносин панування й підпорядкування з громадянами переходять до солідарних відносин на основі консенсусу інтересів, рівноправного соціального контракту і справжнього партнерства.

Далі. Важливим для формування соціальної держави є створення ефективної соціально орієнтованої інституціональної системи. Провідну роль у останній покликані відігравати державні інститути з вузькою соціальною спеціалізацією. Поряд з державними інститутами законодавчої і виконавчої гілок влади у системі вказаних інститутів мають бути цілеспрямовано задіяні біржі праці, житлово-комунальні організації, арбітражні суди, приватні страхові й пенсійні компанії, добродійні фонди. Створення такого розмаїтого інституціонально-соціально-ного конгломерату дозволить громадянам вибирати міждержавними і недержавними службами, а також дасть можливість використання, поряд з бюджетним, потенціалу небюджетного фінансування соціальних програм.

Повинні змінитися відносини також між державою і правом: останнє необхідно розглядати як систему загальнолюдських цінностей, але ототожнення його з моральністю, як показує історичний досвід, неприйнятне. Загальнолюдські цінності не повинні бути зручними лише даній державі. Проте становлення соціально-правової держави в Україні неможливе і без урахування національно-традиційних цінностей, своєї національної теорії демократії.

На думку О.Зайця, практична розбудова правової держави в Україні пов'язана з посиленням легітимації влади, забезпеченням у суспільстві свободи, ефективним функціонуванням принципу поділу влади,

дотриманням її окремими гілками принципу верховенства права, відповідністю законів суспільній етиці, усуненням численних порушень прав і свобод людини і громадянина, посиленням стабільності законодавства, декриміналізації суспільства .

Нарешті, вважаю, мета побудови соціально-правової держави в українському суспільстві пов'язана не стільки з гармонією суспільної досконалості, скільки зі свободою безкінечного розвитку, що, власне, і є відображенням прагнення до ідеалу. Але, з одного боку, коли в цьому розумінні говориться про вищий політичний, але абстрактний ідеал, то уявити собі будь-яку

[16] Милецкий В.П. Вказ. праця. — С. 91—92.

[] "Засць О.П. Правова держава в Україні: концепція і механізми реалізації: Автореф. дис. док. юрид. наук. — К., 1999. — С. 7.

конкретну картину остаточної досконалості неможливо. Може йтися лише про безкінечний процес еволюції.

Дійсно, коли йдеться про політичний ідеал, котрий не є матеріалізованим, й у той же час про національно-традиційні цінності, що можна і потрібно відстоювати вже зараз, то це може означати одне з двох: або будується внутрішньосуперечлива політична парадигма, або з її допомогою обґрунтовується право на політичну і юридичну вседозволеність, на порушення принципів соціально-правової держави. Конкретна ідея права видається несумісною з абстрактним ідеалом, оскільки свідчить не про умоглядне благо усіх у майбутньому, а про досягнення окремих конкретних прав кожного в дійсному. Якщо всі людські цінності в прийдешньому ідеалі, а сам ідеал — у майбутньому, що завжди «завтра», то особисто від людини нічого не залежить і ніяких загальнолюдських або національно-традиційних цінностей у сучасній дійсності, тобто «зараз», просто немає. Тому в широкому розумінні ідеал соціально-правової держави та у вузькому конституційне зафіксовані положення щодо неї мають сенс лише тоді, коли вони реалізуються і починають здійснювати функцію захисту людини як особистості та властивих їй прагнень до забезпечення власної гідності й свободи.